



El Tribunal de les Aigües i les séquies valencianes

OCTUBRE - DESEMBRE 2014

30 anys llei de símbols
D'IDENTITAT
GENERALITAT VALENCIANA





El Tribunal de les Aigües i les séquies valencianes

El regadiu és una de les principals peculiaritats del paisatge valencià, i està relacionat amb els rius de les planes costaneres i les característiques del clima mediterrani. Estos dos factors impliquen, d'una banda, la presència de sòls fèrtils i, d'altra banda, un clima amb altes temperatures i pluges irregulars i escasses. Per tant, l'aigua ha sigut i continua sent, en el litoral mediterrani, un factor de producció important, com la terra, el treball o el capital. Això explica la importància que tenen per a l'estudi del regadiu valencià els arxius de les comunitats de regants i altres documents relacionats, com els pleits entre poblacions veïnes o els mateixos usuaris pel repartiment de l'aigua, i inclús la pervivència d'un tribunal únic en el món, el Tribunal de les Aigües de València.

Els regs valencians tenen un origen romà i, posteriorment, els àrabs van continuar desenrotllant i perfeccionant-los. Per això quan Jaume I va conquerir la ciutat de València en 1238, es va trobar que l'Horta tenia un sistema de regs perfectament organitzat i que era digne d'emulació, prenent les aigües del riu Túria, com també ocorria en altres poblacions, com Xàtiva i Oriola, en les hortes de les quals també hi havia un sistema de reg molt avançat. Els nous monarques cristians van continuar desenrotllant-lo, i el mateix Jaume I va manar construir, en 1263, la primera infraestructura nova de reg, la Séquia Reial del Xúquer, per a regar les terres

[1959]

ANÒNIM

Tribunal de les Aigües = Tribunal de l'Eau = Court of Justice of the Water

[Material gràfic] -- Madrid : Heliotipia Artística Española, D.L. 1959. -- 1

fot. (targeta postal) ; 14 x 9 cm

BV Nicolau Primitiu - Fons gràfic - José Hugueta - JH21/303



cº. si alcu hau
ra cafes.

¶ Idem Rex.

XXXV.

¶ Statutū est.
& not. quod
donatōes dñi
regis nō pos-
sunt impugna-
ri ppter de-
fectum instru-
mētorum. vt
in priuileg. re-
gis Petri pri-
mi. fo. xxxiiij
cº. xxvj. §. et
in illis etiam.
Et qualr aqua
fluminis sit di-
uidēda. vide
inf. eo. cº. lay-
gua del flum.
Et not. quod
aqua debent
discurrere si-
cut antiquitº
confueuerunt
vt in priuile-
gis iacobi. j.
fo. ij. c. viij. §.



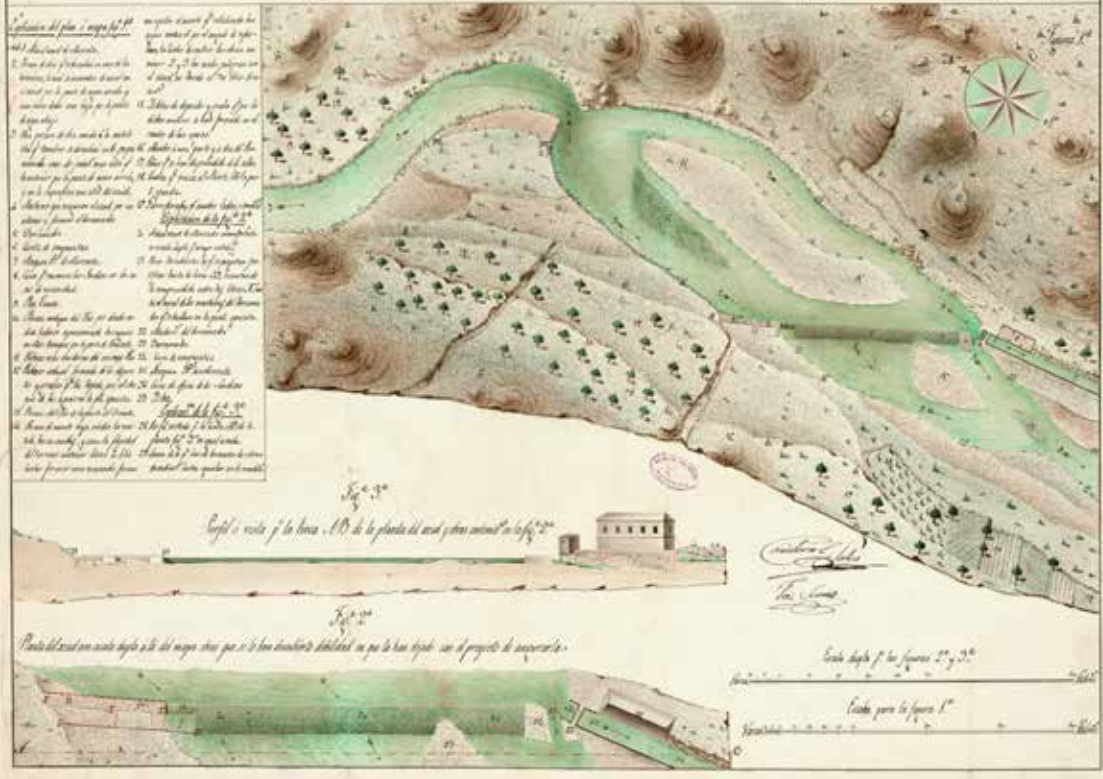
Er nos, e per los nostres donam, e
atorgam per tostemps a vos tots
enfemps, e fengles habitants, e po-
bladors de la ciutat, e del regne de
Valencia, e de tot lo terme de aquell regne to-
tes, e calcunes cequies frāques, e liures majors,
e mijanes, e menors ab aygues, e ab manamēts,
e ab duhiments daygues, e encara aygues de
fonts: exceptat la cequia real qui va a Puçol: de
les quals cequies, e fonts hajats aygua, e enduhi-
ments, e manaments daygues tostemps conti-
nuament de dia, e de nuyt. En axi q̄ puscats da-
quelles regar, e pendre aygues sen alcuna serui-
tut, e seruiçi, e tribut, e que prenats aquelles ay-
gues segons que antiguament es, e fo stablit, e
acostumat en temps de sarrahins.

Llibre III,
Rúbrica o Títol XVI,
Fur o Capítol XXXV.
Sobre els regs
que són costums
musulmanes.

de la marge esquerra d'este riu, la qual cosa va significar l'ampliació del reg a terres que mai havien sigut de regadiu. A partir d'aleshores veiem com durant l'època medieval i moderna, els reis i les diferents ciutats i viles promouen la construcció de noves séquies, o bé remodelen les antigues d'origen musulmà. Hem de tindre en compte que les aigües formaven part del Reial Patrimoni, eren una regalia de la Corona, i per tant per a construir una nova séquia es necessitava el corresponent privilegi reial. Per això la cartografia de la present exposició es conserva en la documentació relativa a pleits de la Reial Audiència, tant foral com borbònica, i entre la documentació de Batlia, així com en els arxius de comunitats de regants.

Les infraestructures de reg més importants es localitzen en els rius més cabalosos. Algunes d'elles tenen un origen molt antic i ja existien en el segle XIII, però altres es van crear de nova planta. De nord a sud veiem com els sistemes de reg més importants es troben en el riu Millars; el Palància a Sagunt, d'on es conserva un pleit d'aigües, escrit en àrab i datat en 1222-1223; el Túria, el centre urbà del qual era València i que pareix que durant l'època romana i la medieval era navegable fins

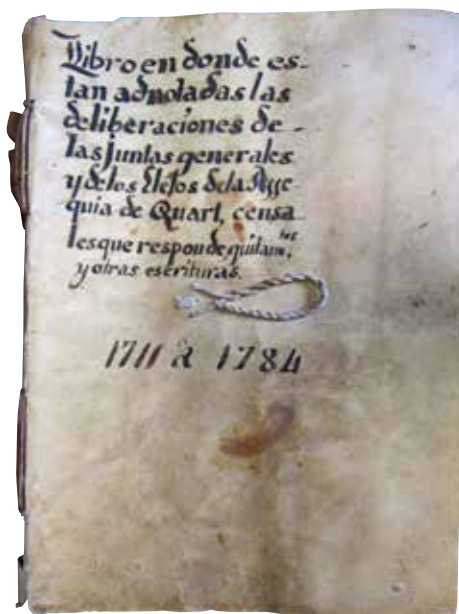
Plan del azud de Moncada obra que se han descubierto en uno de sus estribos y peligros que amenaza por las avenidas, según se expresa por los síndicos y está mandado por el Tribunal, comprendiéndose los terrenos adyacentes para la demostración de todo y la del proyecto de asegurarse.



[1828]

Plan del azud de Moncada, obras que se han descubierto en uno de sus estribos y peligros que amenaza por las avenidas, según se expresa por los síndicos y está mandado por el Tribunal, comprendiéndose los terrenos adyacentes para la demostración de todo y la del proyecto de asegurarse / Christóval Sales, Jose Serrano [arquitectos].
 ARV. Batllia, lletra E, exp. 3.324, f. 48. Mapes i plànols, 123.





1741

Libro capatro de las tierras que riegan la ilustre acequia y comuna de Favara, hecho por Christoval Tarazona en este año 1741.
Arxiu de la séquia de Favara.

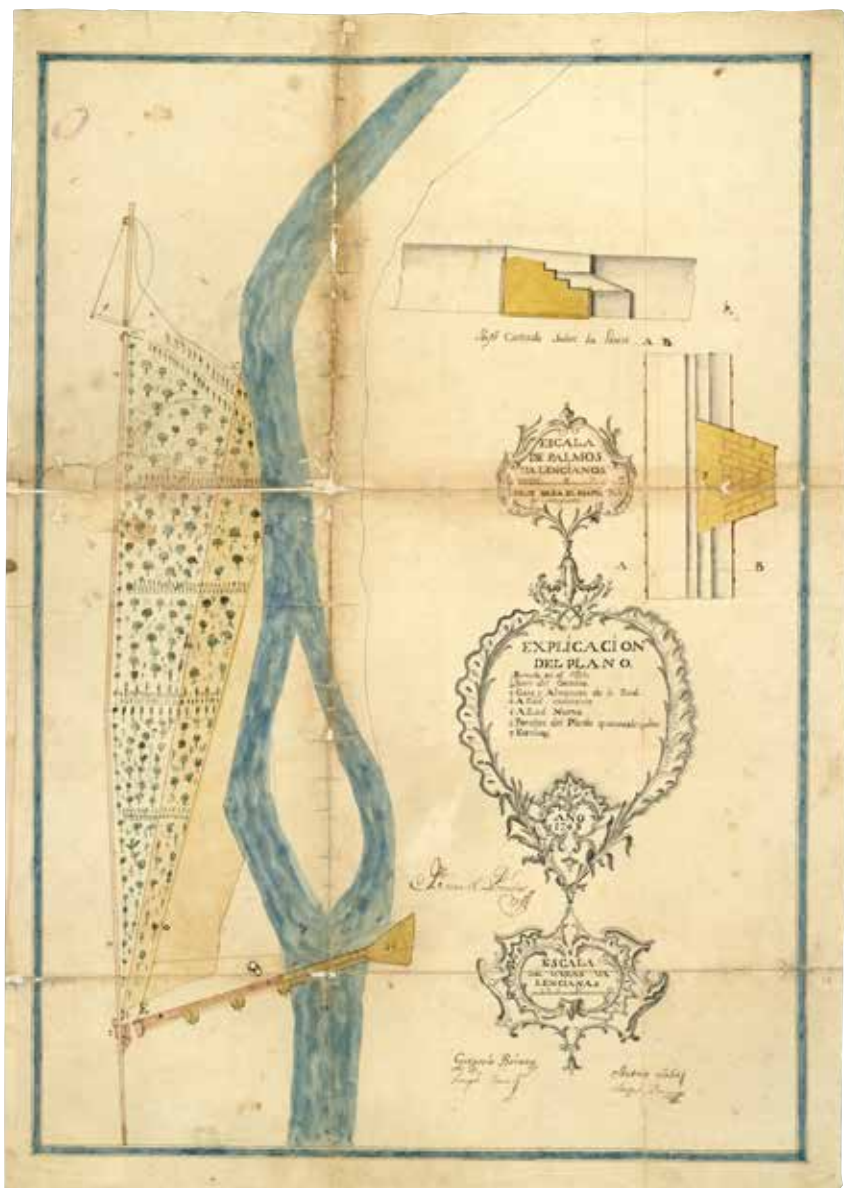
a la ciutat, la qual cosa explicaria el nom d'alguns carrers del centre de la ciutat, com el carrer de les Barques; el Xúquer, que rega les terres de la Ribera; l'Albaida i el Cányoles, que reguen la Costera i part de la Ribera; el Sérpis que abastix la zona pròxima a Gandia i, finalment, el Segura, que rega una de les hortes valencianes més importants. Per contra, en els rius menys cabalosos hi ha séquies que reguen xicotetes hortes, moltes de les quals tenen un origen andalusí.

1711-1784

Libro en donde estan adnotadas las deliberaciones de las juntas generales y de los ele[c]tos de la assequia de Quart, censas les que responde, quitamientos y otras escrituras.
Arxiu de la séquia de Quart.

A partir del segle XVI es desenrotllen un altre tipus d'infraestructures hidràuliques, com els embassaments. El primer i més important va ser el de Tibi, les obres del qual van començar en 1580, i les seues aigües havien de servir per a regar l'horta d'Alacant. En el segle XVII es van construir nous embassaments, com els de l'Alcora, Ontinyent, Relleu, Elda, Petrer i Elx; i en el segle XVIII els xicotets embassaments del Bosquet de Moixent, de Novelda i d'Agost. Com veiem, la majoria dels embassaments es construïxen en les comarques meridionals valencianes, que tenen un clima més àrid.

Junt amb els embassaments trobem la utilització de sènies per al regadiu, un sistema antic d'extracció d'aigua l'ús del qual comença a estendre's a partir del segle XVI. Segons Viciano i Escolano este tipus de reg s'utilitzava a Vinaròs i



[1768]

[Plànol de l'assut de la séquia de Rovella que s'havia de reconstruir en València].

ARV. Batlia, lletra E, exp. 718, f. 1. Mapes i plànols, 162



[1770]

[Plànol dels arrossars de la baronia de Vilamarxant, partida de Vilanova, propietat de Vicent Noguera, i séquies de Benaguasil, Riba-roja de Túria i Vilamarxant] / Gregorio Ferrandis i Thomàs Casanova.

ARV, Batlia, lletra E, Apèndix, exp. 728, f. 16. Mapes i plànols, 127.

Benicarló, on hi havia més de 400 sènies, a Dénia i Xàbia, i en la Vila Joiosa. En el segle XVIII comença a generalitzar-se en la Ribera, a Alzira i Carcaixent, i es va utilitzar per a plantar els primers camps de tarongers. Posteriorment, a partir de la segona mitat del segle XIX, el regadiu per mitjà de pous s'estén considerablement amb la introducció dels motors de reg de vapor.

L'extensió del regadiu explica que en el regne de València es desenrotllen dos sistemes agraris diferenciats: l'agricultura de regadiu en les terres al·luvials que s'estenen bàsicament al llarg de la costa, i l'agricultura de secà. El regadiu comporta obtindre rendiments superiors i més abundants als del secà, provocant un creixement econòmic impensable fins aleshores. Es desenrotllen cultius nous, alguns importats pels musulmans, com la canya de sucre, el taronger, la morera o l'arròs (prohibit en algunes èpoques pel fet que era un permanent focus d'infecció per a les gentes que ho cultivaven i les poblacions pròximes); altres importats d'Amèrica a partir del segle XVI, com la dacsca, la tomaca, la creïlla, el cacauet.

[8]



[1920 ca]
Dones en un lla-
vador de la séquia
de Montcada.
Arxiu fotogràfic
de la séquia de
Montcada

La Vega o horta de València, com hui la coneixem, data del període islàmic. Els musulmans van crear un important entramat d'irrigació format per assuts (de l'àrab "as sad") o xicotetes preses i séquies. Esta xarxa derivava l'aigua del riu Guadalaviar o Túria, portant el reg als camps i dessecant zones de marjal. El Fur XXXV estableix que totes les séquies de l'Horta siguen considerades de propietat comunal, excepte la Séquia Reial de Montcada o séquia reial que va a Puçol, que es reserva com a propietat reial. És la més gran i la primera a prendre aigües del Túria, a Paterna, conduint-les fins a Puçol.

Després el Túria és sagnat per les set séquies de la Vega de València. Per la marge esquerra o nord tenim les séquies de Tormos, Mestalla i Rascanya. Per la dreta o sud tenim les séquies de Quart, de la que deriva la de Benàger i Faitanar, Mislata, Favara i Rovella. El braç de Xirivella, és una derivació de la séquia de Mislata i només rega este municipi, posseïx normes i administració pròpia. Per contra la séquia de Rovella, a més d'irrigar xicotets hortes, complia importants funcions urbanes: arrossegar la brutícia acumulada en l'urbs i abastir d'aigua establiments





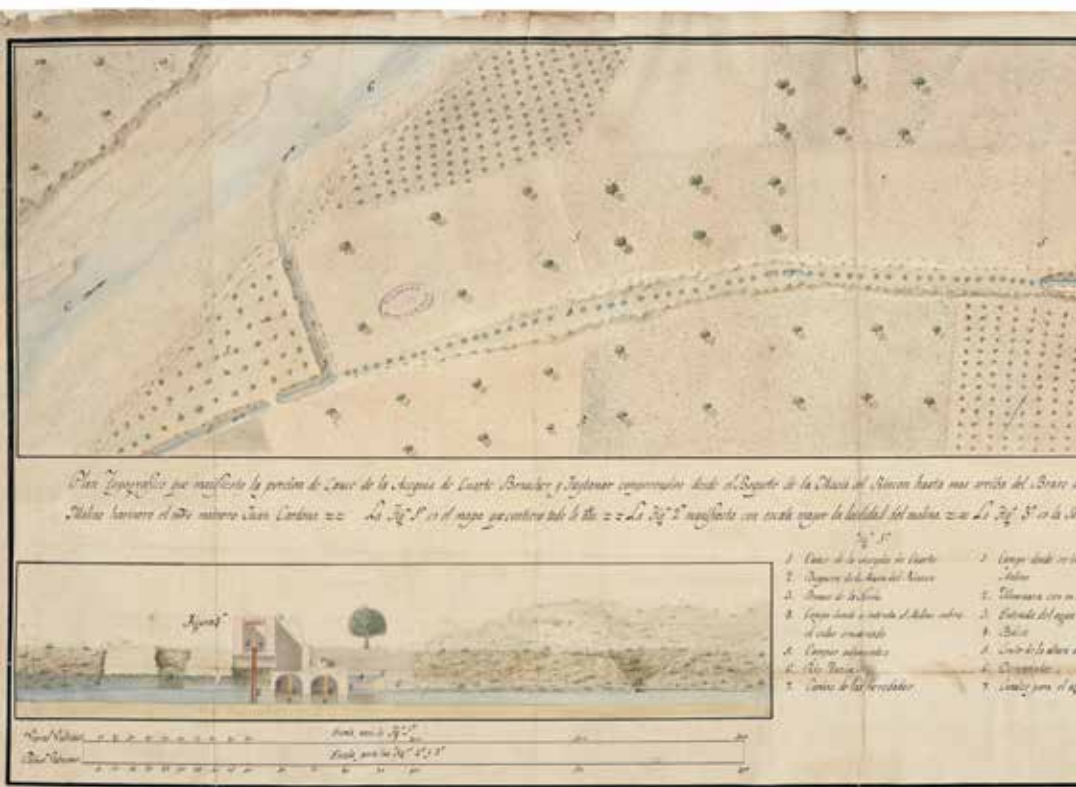
Superfície regada per les séquies de l'Horta de València en 1831

Séquies	Municipis	Veïns	Hectàrees
Montcada	23	5402	3200
Quart-Benàger-Faitanar	11	3229	1545
Tormos	4	544	916
Mislata (- braçal de Xirivella)	2	425	850
Mestalla	4	1736	1162
Favara	10	3127	1573
Rascanya	6	1404	787
Na Rovella	2	18875	37

[1920 ca]
 ANÓNIM
 Tribunal de les Aigües [Material gràfic].
 València : E.B.P., [s.a.]. -- 1 fot. (targeta postal); 9 x 14 cm. -- (València ; 28) BV Nicolau Primitiu. Fons gràfic - José Huguet - JH3/535



[11]



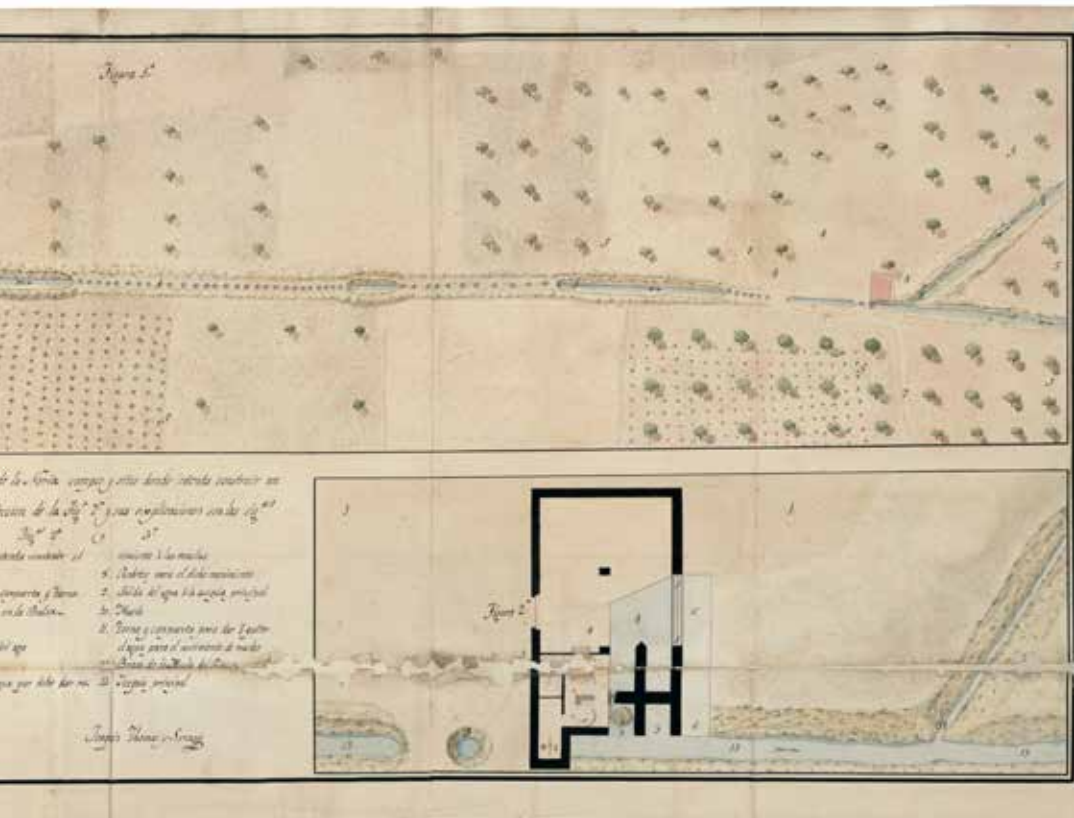
[1825]

Plan topográfico que manifiesta la porción de cauce de la acequia de Cuarte, Benacher y Faytanar, cpmrensivo desde el boquete de la masía del Rincón hasta más arriba del brazo de la noria, campos y sitio donde intenta construir un molino harinero (...)

Joaquín Thomás y Sanz [arquitecto].

[12]

ARV. Batllia, lletra E, exp. 3.235, f. 2. Mapes i plànols, 177.



manufacturers. Per això durant segles el domini sobre la dita séquia va ser exercit per la Junta de Murs i Valls.

En l'últim tram del riu Túria trobem una sèrie de séquies que no estan compreses dins de la jurisdicció del Tribunal de les Aigües. La séquia de l'Or o Canal del Túria, que és l'última presa de reg i va ser construïda en 1822 per a regar els camps d'arròs d'Alfajar a l'Albufera. En segon lloc tenim els regs de Francs, Marjals i Extremals, anomenats així per estar exempts del pagament de sequiatge a les comunitats de les quals utilitzen els sobrants. S'utilitza per a cultivar les terres pantanoses i ermes d'Alfajar, Sedaví i Massanassa compreses entre el riu Túria i el barranc de Catarroja. En tercer lloc tenim la Junta del Sequiol de





[1905]

ANÒNIM

Cabanyal [Material
gràfic] : Séquia
d'en Gasch :

València. --

València (Paz 15):
Magatzem de Pa-
per, [1905 a. de].

-- 1 fot. (targeta
postal) ; 8'5 x 14
cm. --(Col·lecció

Charama : Valèn-
cia ; 16 : "Acequia
del Gas"). Formà

part de l'exposició
"Records. Postals
valencianes"

BV Nicolau Primi-
tiu - Fons Gràfic
- José Huguet -

JH39/484

l'Arena, una séquia que rega una estreta franja de terra que va des de Pinedo a la Devesa del Saler, entre el mar i els arrossars que reguen del Canal de l'Or. És zona de francs amb dret a les aigües sobrants i desaigües, i la seua aigua ve del tram final de la séquia de Rovella. El repartiment d'aigua amb este procediment suposa un acord entre tots els usuaris, acordant les obertures i tancaments de la comporta de cadascú perquè es prenga només la seua porció, tornant els sobrants.

Pel que es referix a la propietat i l'ús de l'aigua trobem dos casos. Generalment, en els rius més cabalosos l'aprofitament de l'aigua va unit a la possessió de la terra de manera inseparable, i només es paguen les quantitats necessàries per a l'administració, neteja i reparació de les séquies. En canvi, en els rius curts i amb menor cabal trobem una separació entre la propietat de la terra i la propietat de l'aigua, la qual cosa suposava la compravenda d'aigua o de torns de reg.

Hem de tindre en compte que els regadius històrics valencians han constituït i continuen constituint un referent quant al govern i administració de les aigües. Els estudis més recents destaquen, en primer lloc, l'existència d'una imbricació molt important entre les institucions polítiques (monarquia, municipis) i



les comunitats de regants; i en segon lloc puntualitzen que la gestió hidràulica va estar d'acord amb el model social existent.

En una societat agrària, com la valenciana de l'antic règim, les institucions municipals representaven en una proporció abrumadora als propietaris, per la qual cosa la participació dels consells municipals en les séquies es va exercir de forma directa. Al contrari, en el cas de la ciutat de València, on les èlits que exercien el poder local tenien interessos econòmics diversos, va ser major la tendència a delegar en entitats on s'agrupaven els usuaris de cada canal. Així veiem que durant el segle XIII les comunitats de regants de l'Horta no pareixen tindre autonomia respecte al consell municipal de València, el qual és qui controla les séquies. A partir de l'últim quart del segle XIII els usuaris van aconseguir que el consell els fóra cedint poder, quedant el consell amb el dret per a exercir de sobresequier i defensar els interessos de l'Horta enfront dels pobles castell de l'interior (Vilamarxant, Riba-roja, Benaguasil, la Pobla de Vallbona), anomenats així per trobar-se en el curs alt del Túria, i reservant-se els jurats de la ciutat un alt grau d'intervencionisme durant les sequeres.

[1925 ca]

ANÒNIM

La collita de la xufa [Material gràfic] : València.

-- Barcelona : Fototipia Thomas, [s.a.]. -- 1 fot. (targeta postal) ; 9 X14 cm. -- (València ; 100) BV Nicolau Primitiu - Fons gràfic - José Huguete - JH11/424



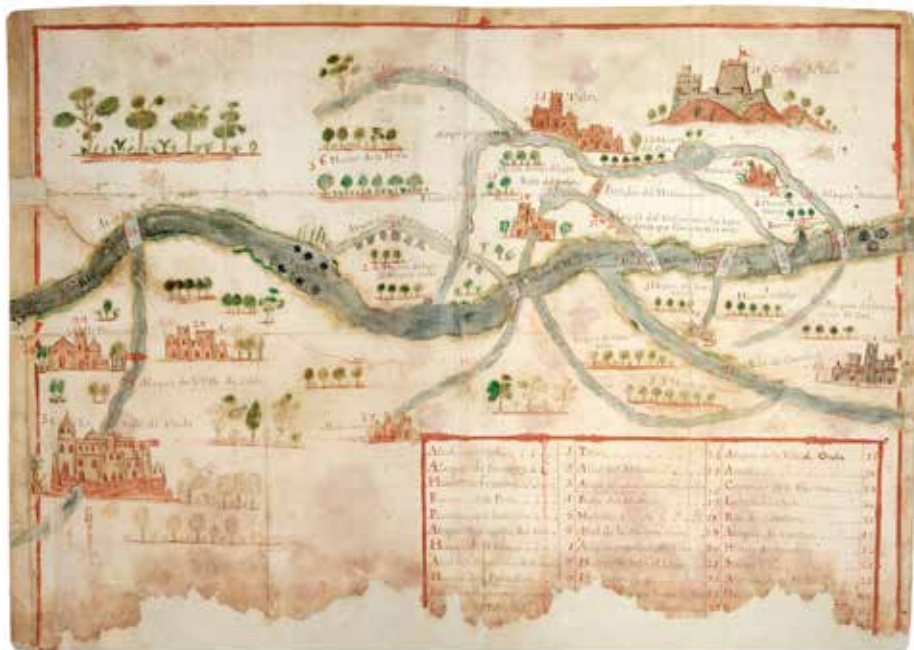
[15]



[1920 ca]
BARBERÀ MASIP,
VICENT (1875-1935)
Barraques
de l'horta de
València.
BV Nicolau Primi-
tiu - Fons gràfic
- Fons Desfilis

Per tant, veiem que els principals funcionaris responsables de l'administració del reg eren els *cabaçequiers* o sobresequiers i els sequiers. Els sobresequiers eren funcionaris municipals i actuaven en aquelles viles on el sistema de regadiu de les quals era municipal, com el cas de Borriana i Oriola. D'altra banda, els sequiers tenien jurisdicció sobre una séquia només i eren anomenats per cada Comunitat de Regants en Junta General. Un exemple són les séquies del Vega de València, que eren administrades per un sequier, encara que la ciutat intervenia en el repartiment i la defensa de l'aigua per mitjà del sobresequier.

Com hem comentat, fins a 1283 va existir un sobresequier institucionalitzat de la ciutat de València. Però l'escassa operativitat de les institucions municipals, moltes de les quals estaven poc familiaritzades amb els regs, les pressions de l'oligarquia urbana i diversos factors (control de la Corona sobre el consell, endeutament del consell, pèrdua d'entitat de la propietat llauradora, etc) va propiciar una desmunicipalització de la gestió hidràulica entre 1313 i començaments del segle XV. Això va obligar a crear altres organismes,



com la Cort dels Sequiers, un ens sorgit per a coordinar les séquies de la Vega i que segurament tenia el seu antecedent en institucions islàmiques que havien complit la mateixa funció, i que és l'antecedent del Tribunal de les Aigües.

En efecte, les séquies més importants que naixen del Túria es regixen, des d'època musulmana, per la jurisdicció que imposa el Tribunal de les Aigües. El Tribunal de les Aigües és una institució que impartix justícia i dirimix entre els conflictes derivats de l'ús i aprofitament de l'aigua del Túria. Està integrat pels síndics que presidixen huit de les comunitats de regants que reguen l'Horta més pròxima a la ciutat, a saber: Tormos, Rascanya i Mestalla en la ribera septentrional del riu Túria; Quart, Benàger-Faitanar, Favara, Mislata i Rovella en la meridional. El síndic de Mislata representa així mateix als regants del braç de Xirivella, que compta amb ordenances pròpies. El síndic del braç de Xirivella per tant no actua com a jutge, no té cadira en el Tribunal i només actua com a administrador per al repartiment de l'aigua. És un càrrec biennal i renovable. Per la seua banda, la

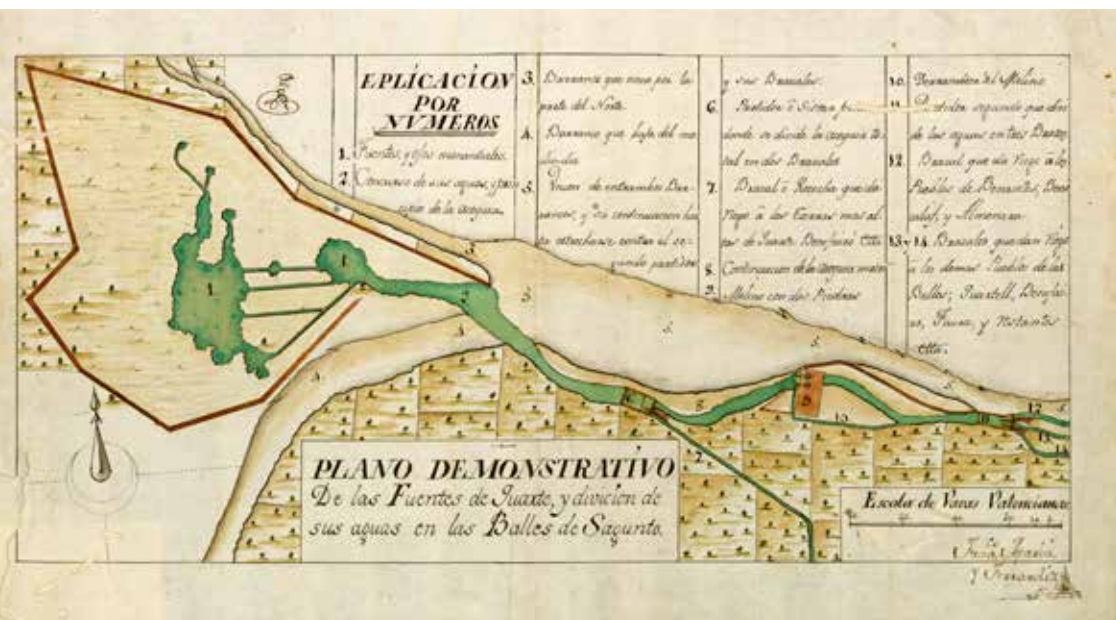
[1739]

[Plànol de les séquies de les viles de Tales i Onda]

ARV, Escrivanies de Cambra, 1739, exp. 100, f. 1. Mapes i plànols, 310.



[17]



[1792]

Plano demonstrativo de las fuentes de Quarte y división de sus aguas en las Balles de Sagunto / Francisco Aparici y Ferrándiz [agrimensor]. ARV. Batlia, lletra E, exp. 1.347, f. 134. Mapes i plànols, 100.

Reial Séquia de Montcada, que constituïx el sistema hidràulic de major extensió de l'Horta, disposa de tribunal propi des de 1268. Els síndics són triats democràticament en el si de cada comunitat de regants per mitjà del vot dels seus membres reunits en Junta General i han de ser llauradors, propietaris i cultivadors directes de les seues terres, triats, a més, per gaudir d'una alta consideració moral i cultural entre els comuns, aspecte que reforça l'autoritat del Tribunal.

Els seus orígens probablement siguen islàmics. El Fur XXXV, abans mencionat, estableix que les séquies es regisquen "segons que antigament és e fo establitz e acostumat en temps de sarrahïns", a la qual cosa s'unix el fet que el seu lloc de reunió era l'antic emplaçament de la mesquita de la ciutat. Esta, al ser consagrada com a temple cristià va prohibir l'entrada als musulmans que no s'havien convertit, veient-se així obligats a traslladar les sessions d'este Tribunal a l'exterior del temple, amb la finalitat que els regants musulmans pogueren continuar assistint als seus plens.

El Tribunal no actua com una autoritat col·legiada, sinó com un jurat. Els síndics només manifesten la seua opinió, un regant és culpable o no, no esta-

[18]



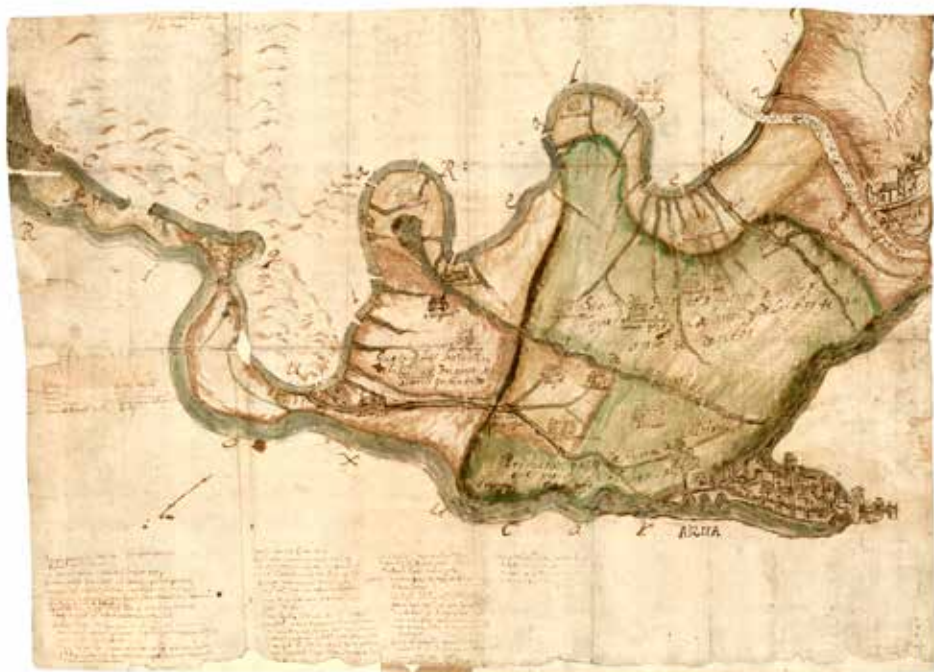
blixen ni executen la pena. És el Síndic de la séquia del denunciat qui imposa i aplica el càstic. El procediment judicial és totalment consuetudinari, no hi ha normes escrites que ho regulen. El juí és verbal, un fet habitual en els casos de menor quantia, ràpid i totalment en valencià. No s'escriu res, ni tan sols la sentència. Però si una de les parts ho sol·licita es posa per escrit. No intervenen advocats, defenent-se o acusant el propi regant. Es reunixen els dijous en la porta dels apòstols de la catedral de València al sonar al migdia la campana del Micalet, excepte els festius que s'avança al dimecres, i els que van des de Nadal a Reis.

El Tribunal funciona de la següent manera. Una vegada constituït, l'alguatzil demana permís al president i crida de viva veu als denunciats de cada una de les séquies. En el cas que haja denunciats, entren en el recinte el denunciat i el denunciant, acompanyats del guarda de la séquia a què pertanyen. El denunciant, personalment (o si és el cas el guarda), formula l'acusació. El denunciat es defén també personalment i pot aportar proves noves i testimonis. El president del Tribunal i els altres síndics poden fer totes les preguntes necessàries, i inclús, si fóra necessari, es pot arribar a suspendre la sessió

[1920 ca]
ANÒNIM
Assut de Vila-
marxant en el riu
Túria [Material
gràfic]. -- [S.a.].
-- 1 fot. ; 13 X 17'5
cm.
BV Nicolau Primi-
tiu - Fons gràfic
- José Huguet
- F41/71



[19]



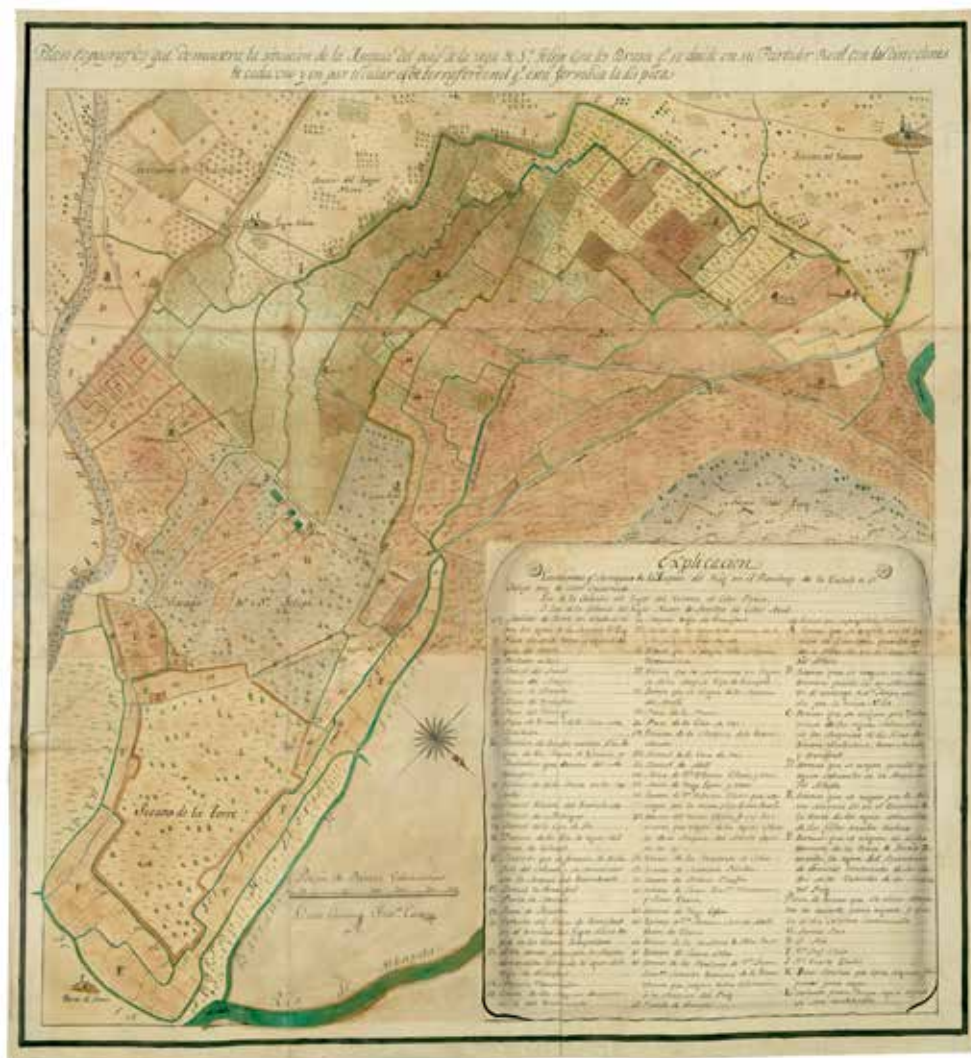
[1618]

[Plànol de la Séquia Reial d'Alzira i del riu Xúquer al seu pas per les hortes d'Alzira i Algemes].

ARV. Consell d'Aragó, Processos de Madrid, lletra A, exp. 337, ff. 1.035-1.036. Mapes i plànols, 5.

perquè els membres del Tribunal puguen anar a veure els fets en el lloc on s'han desenrotllat i en presència dels interessats. Sense més tràmits, el Tribunal delibera i sentència, pronunciant el president en l'acte la fórmula tradicional: «Este Tribunal l'absol»; o «Este Tribunal li condemna a pena, costos, danys i perjuins en arreglament a Ordenances». Els fallos són inapel·lables i la sanció s'aplica segons les Ordenances de cada séquia. Perquè la imparcialitat siga més palpable, el síndic a la séquia del qual pertany el denunciat no intervé ni en la deliberació ni en la votació de la sentència; només contesta les preguntes del president, si este considera necessari formularse-les. A fi de garantir la imparcialitat, si el president és del mateix costat del riu que el denunciat, jutjarà el vicepresident, que és del costat contrari del riu.

Les altres séquies valencianes també tenien i tenen els seus propis tribunals o jurats. Destaca el Jutjat d'Aigües d'Oriola, que té el seu origen en el segle XIII, encara que posteriorment van sorgir altres jurats particulars en les noves viles segregades d'Oriola que tenien la seua pròpia comunitat de regants.



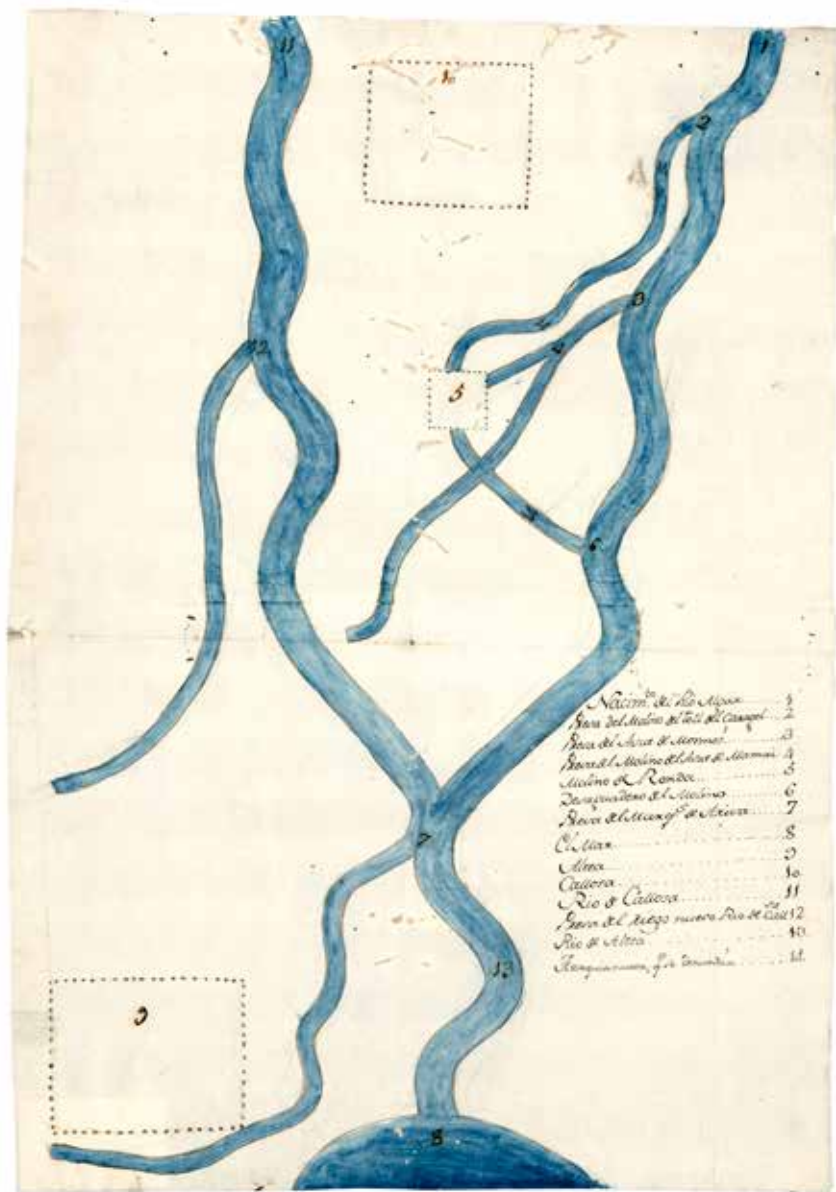
[1790]

Plan topográfico que demuestra la situación de la asequia del Puig de la Vega de San Felipe con los brazos que se divide en su partidor real, con las direcciones de cada uno y en particular el de Terrafort, en el que está formada la disputa / Vicente Casanova [agrimensor].

ARV. Escrivanies de Cambra, 1790, exp. 24, ff. 178-179. Mapes i plànols, 288.



[1]

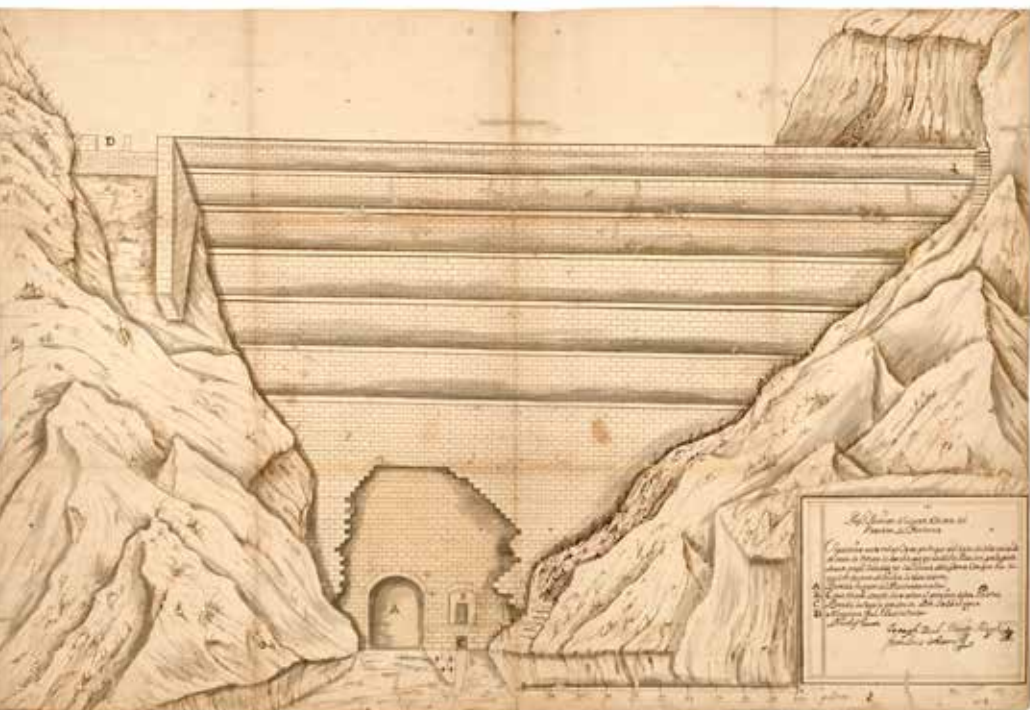


[1777 ca]

[Plànol del càixer i les sèquies del riu Algar al seu pas per Callosa d'en Sarrià]

[22]

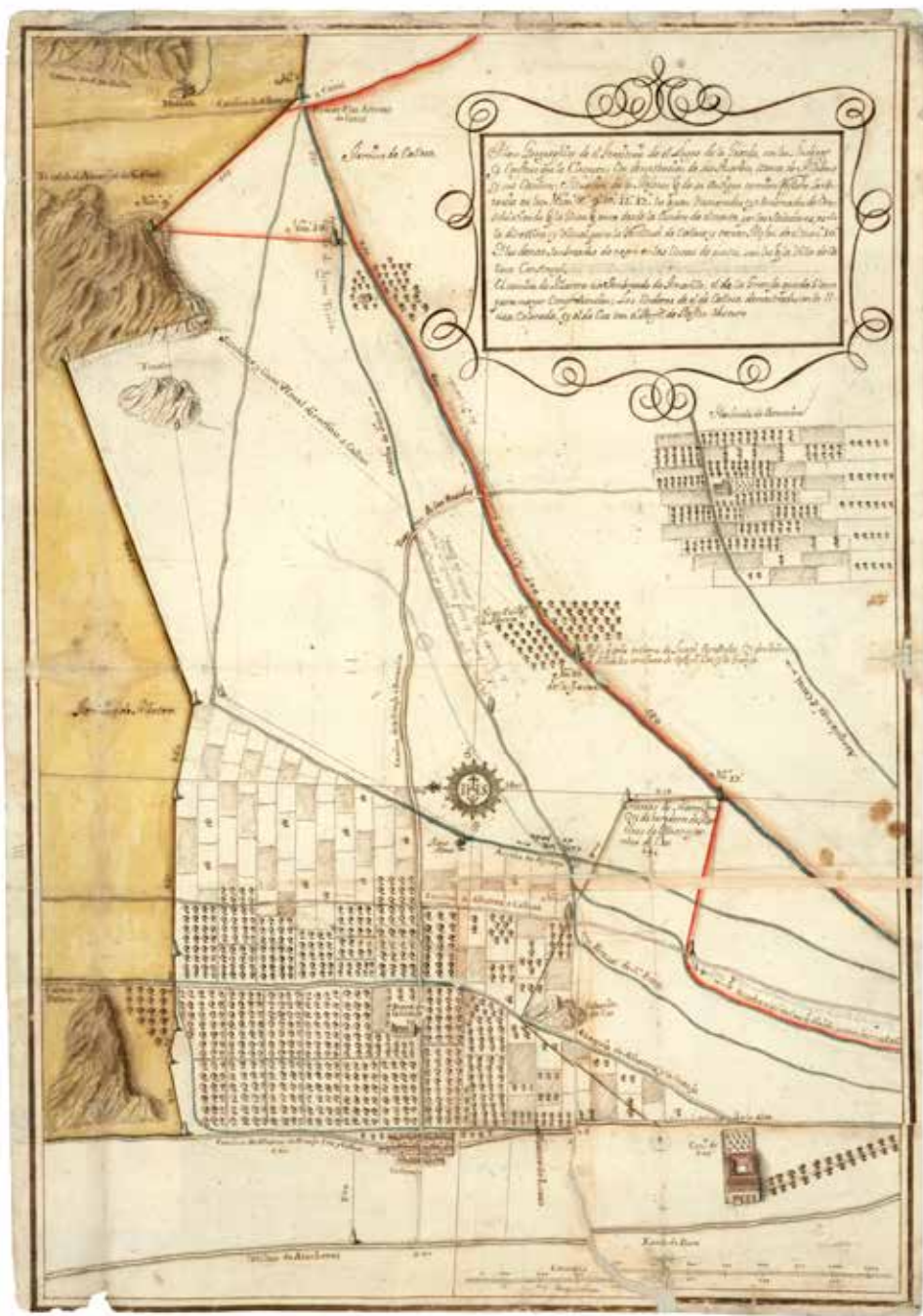
ARV. Batllia, lletra E, exp. 1.040, f. 21. Mapes i plànols, 181.



El Tribunal de les Aigües de València és l'única institució foral que perviu actualment i ha estat a punt de desaparèixer diverses vegades. El primer moment crític va ser durant els debats de la Constitució de 1812, en què va ser defés pel diputat Francesc Xavier Borrull. En l'actualitat l'activitat del Tribunal de les Aigües s'ha reduït. El creixement de la ciutat de València ha disminuït considerablement l'extensió de l'horta, a la qual cosa s'afeg la reducció del cabal del riu Túria des de la contrucció de l'embassament de Benagéber en 1952. No obstant això, el Tribunal de les Aigües continua reunint-se i, al setembre de 2009, va ser reconegut per la UNESCO com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat.

[1733]
Perfil primero de la parte cóncava del paredón del Pantano [de Tibi] / Nicolás Puerto, Josep Terol, Vicente Mingot, Francisco Assensi.
 ARV. Batllia, lletra A-E, exp. 85, plànol núm. 3. Mapes i plànols, 48.





[1729]

Plano geográfico del territorio de el lugar de la Granja con los linderos y confines que le circuyen, con demostración de sus azarbes, arroyo de Aljubent y sus caminos; situación de los mojones (...).

ARV. Escrivanies de Cambra, 1729, exp. 97, ff. 60-70. Mapes i plànols, 243.